

WYKLUCZENIE FINANSOWE W POLSCE NA TLE INNYCH KRAJÓW UE

PAULINA ŁYNIEWSKA

SZKOŁA GŁÓWNA HANDLOWA W WARSZAWIE

LIPIEC 2016

❖ Spis treści

❖ Wstęp.....	3
❖ 1. Definicja i rodzaje wykluczenia finansowego	4
❖ 2. Przyczyny wykluczenia finansowego	7
❖ 3. Charakterystyka przyczyn wykluczenia finansowego w Polsce i innych państwach UE.....	10
❖ 4. Związek pomiędzy nadmiernym zadłużeniem a wykluczeniem finansowym	15
❖ 5. Zróżnicowanie poziomu wykluczenia finansowego na terenie Unii Europejskiej.....	18
❖ Podsumowanie.....	29
❖ Bibliografia	31

❖ Wstęp

Wraz z rozwojem gospodarczym, społecznym oraz ekonomicznym ingerencja sektora finansowego w naszą codzienność jest coraz bardziej wyraźna na wielu polach. Płatności w sklepach, regulowanie rachunków czy otrzymywanie wynagrodzenia to jedynie nieliczne przykłady powszechnych czynności, podczas których korzystamy z produktów i usług dostarczanych nam przez sektor finansowy. Ekspansywny trend branży przynosi wiele korzyści zarówno dla gospodarki w rozumieniu makroekonomicznym jak i dla klientów detalicznych, ułatwiając i przyspieszając wiele procesów oraz czyniąc je bezpieczniejszymi.

Jednak udogodnienia te, mimo że powoli stają się obowiązującym standardem, w dalszym ciągu nie dotyczą całego społeczeństwa. Niektórzy ludzie, z niezależnych od nich przyczyn, nie mają dostępu do usług, bez których inni nie potrafią wyobrazić sobie funkcjonowania. Inni znów podejmują autonomiczną decyzję o rezygnacji z korzystania z oferty sektora finansowego.

Grupę osób nie mających żadnej relacji z sektorem finansowym lub doświadczających znaczących problemów w dostępie do produktów i usług przez sektor ten oferowanych w literaturze nazywamy wykluczonymi finansowo. W niniejszej pracy pragnę przedstawić przyczyny, skutki i charakter takiego wykluczenia oraz przeanalizować podobieństwa i różnice niektórych parametrów ekskluzji finansowej w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej.

❖ 1. Definicja i rodzaje wykluczenia finansowego

Zgodnie z niedawno sformułowaną przez Komisję Europejską definicją, wykluczenie finansowe jest to proces, w którym obywatele doświadczają problemów w dostępie do i /lub korzystaniu z produktów i usług finansowych na głównym rynku (mainstream market), które są odpowiednie do ich potrzeb i umożliwiają im prowadzenie normalnego życia w społeczeństwie. L. Andreoni zaznacza dodatkowo, że trudności tych doświadczają w szczególności osoby o niskich dochodach, znajdujące się w niekorzystnej sytuacji społecznej oraz zwraca uwagę na bezpośredni związek ekskluzji finansowej z wykluczeniem społecznym (co zostanie poruszone w dalszej części pracy). BFG rozszerza swoją definicję o komentarz mówiący o tym, że osoby, które nie są w stanie zaspokoić swoich potrzeb na głównym rynku często sięgają do usług instytucji działających bez odpowiednich zezwoleń i w dalszej perspektywie dodatkowo pogarszają swoją, i tak już złą, sytuację ekonomiczną.

Przy bardziej szczegółowym zagłębianiu się w analizę definicji wykluczenia oraz przełożeniu jej teoretycznych, ogólnych aspektów na aktualne realia, warto zwrócić uwagę na to, że w obecnych czasach to sektor bankowy odgrywa kluczową rolę na rynku finansowym. Ma to miejsce głównie ze względu na fakt, że produkty bankowe otwierają dostęp do pozostałych usług. Wykluczenie bankowe (tj. ograniczony dostęp do usług oferowanych przez sektor bankowy) bezpośrednio związane jest zatem z wykluczeniem finansowym, a osoby nieubankowane (tj. niemające rachunku bankowego ani żadnej innej relacji z sektorem bankowym) przeważnie należą do grupy wykluczonych finansowo.

Jak można zauważyć wszystkie definicje mówią o wykluczeniu jako o doświadczaniu trudności w dostępie do usług finansowych. Zgodnie z tym, również najczęściej spotykana w literaturze typologia (opracowana przez E. Kempson'a i C. Whyley'a) bazuje właśnie na barierach w korzystaniu z takowych usług. Zazwyczaj wyróżniane są następujące rodzaje wykluczenia:

- wykluczenie ze względu na dostępność geograficzną (geographical access)- związana jest ona z fizycznym brakiem dostępu do infrastruktury sektora. Mowa tu zarówno o dystansie od tradycyjnych placówek instytucji finansowych jak i o trudnościach w

dostępie do kanałów dystrybucji pośredniej- łączy telefonicznego czy internetowego. Na ten aspekt wykluczenia oddziałuje bezpośrednio strona podaźowa sektora, która w odpowiedzi na zmiany strukturalne często podejmowała decyzje o zamykaniu tradycyjnych oddziałów w szczególności tych wykazujących najniższą rentowność. Dalszymi etapami takiej strategii było skupienie prac na zamożnym segmencie klientów oraz wzmożona aktywność w zakresie dystrybucji w kanałach elektronicznych obejmująca także redukcję cen produktów dostępnych dla klientów korzystających z tańszego w utrzymaniu kanału elektronicznego. Efekty takich działań mają odzwierciedlenie w ekskluzji osób, które od początku znajdowały się na mniej uprzywilejowanej pozycji, najczęściej ze względu na niekorzystną sytuację finansową, zamieszkanie na terenach wiejskich czy wiek.¹

- wykluczenie ze względu na dostępność (access exclusion)- jest skutkiem negatywnego wyniku procesu oceny ryzyka przez instytucję finansową. Najczęściej wymienianymi motywami odmowy były te związane z niestabilną sytuacją finansową osoby ubiegającej się o przyznanie kredytu oraz niekorzystna ocena historii kredytowej. Niestety odmowa napotkana ze strony formalnej instytucji finansowej często skutkuje uciekaniem się do innych, łatwiejszych rozwiązań, które w dłuższej perspektywie mają tragiczne konsekwencje. Zdesperowani konsumenci, nie bez powodu odrzućeni w procesie oceny ryzyka, zaciągają pożyczki w instytucjach parabankowych, których klientem docelowym jest nierzadko ten odrzućony przez bank. To finansowanie, z racji o wiele ryzykowniejszego profilu, jest obciążone dużo wyższymi kosztami. Dodatkowe wydatki potęgują problemy finansowe i poziom wykluczenia, które w ostatecznym etapie może doprowadzić do marginalizacji społecznej.
- wykluczenie ze względu na warunki (condition exclusion)- banki będąc instytucjami dążącymi do zysku, pomimo ambitnych przyrzeczeń związanych z założeniami polityki odpowiedzialności społecznej, często konstruują swoje oferty tak, że

¹ Iwanicz-Drozdowska M., *Wykluczenie finansowe – poważny problem społeczny*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, 2008

dostosowane są one do profilu klienta o najwyższym wskaźniku generowania przychodu. Jednocześnie dyskryminują one grupę ludzi mniej uprzywilejowanych życiowo i potęgują ich wykluczenie, poprzez oferowanie produktu zbyt złożonego, kosztownego lub nieodpowiadającego potrzebom takiej grupy. Inną barierą, którą mogą napotkać osoby zagrożone ekskluzją jest przymus posiadania jednego produktu w celu nabycia innego (takie zjawisko można zaobserwować w strategii cross sellingu)

- wykluczenie ze względu na cenę (price exclusion)- cena usługi finansowej jest zaporowa dla mniej zamożnej części społeczeństwa
- wykluczenie marketingowe (marketing exclusion)- instytucje finansowe w swoją strategię marketingową wpisują wyłączenie tej grupy klientów, która przynosi mniejsze zyski lub skupia swe działania na tych bardziej zyskowych w takim stopniu, że treści promocyjne trafiają wyłącznie do niej
- samowykluczenie (self exclusion)- przyczyny tego typu wykluczenia są najczęściej psychologiczne i leżą zazwyczaj w przeświadczeniu o braku potrzeby korzystania z usług bankowych lub w ogólnej nieufności do instytucji finansowych (szczególnie spotęgowanej przez niedawny kryzys całego sektora). Innym motywem samowykluczenia może być obawa przed odmową przy próbie nabycia produktu lub braku wystarczających środków.²

² Iwanicz-Drozdowska M., *Wykluczenie finansowe – poważny problem społeczny*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, 2008

❖ 2. Przyczyny wykluczenia finansowego

Analizując przyczyny, z powodu których część obywateli znajduje się w grupie wykluczonych finansowo można odnaleźć zarówno uniwersalne czynniki wpływające na poziom inkluzji finansowej społeczeństwa jak i motywy specyficzne dla populacji poszczególnych państw o podobnej kulturze finansowej, będących na podobnym etapie rozwoju społecznego.

Uniwersalne przyczyny ekskluzji finansowej

Analiza badań dotyczących stopnia wykluczenia finansowej pozwala na wyróżnienie zestawu cech, który charakteryzuje profil osoby nieaktywnej na rynku finansowym. Zgodnie z tym możemy wymienić następujące własności, których spełnianie może być wystarczającą przyczyną do doznania utrudnień w dostępie do usług finansowych³:

- Niski poziom wykształcenia
- Niski poziom dochodów
- Brak stałego zatrudnienia lub bezrobocie
- Samotne wychowywanie dzieci
- Wiek emerytalny
- Zamieszkiwanie małej miejscowości

Powyżej wymienione przyczyny wykluczenia skupiają się na popytowym aspekcie tego problemu. Kontynuując rozważanie na ich temat można stwierdzić, że ekskluzja finansowa bezpośrednio łączy się z ubóstwem i ogólną złą sytuacją materialną. Do wykluczenia może prowadzić również niska świadomość i uboga wiedza ekonomiczna; dla wielu potencjalnych klientów konstrukcja innowacyjnych produktów jest zbyt złożona, co zniechęca ich do

³ Iwanicz-Drozdowska M., *Wykluczenie finansowe*,

http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_finansowe.pdf, (dostęp 30.03.2016)

korzystania z możliwości, jakie oferuje dzisiejszy rynek finansowy. Ponadto, osoby pozbawione dostępu do nowoczesnej infrastruktury są wyjątkowo zagrożone wykluczeniem finansowym w obliczu rosnącej roli bankowości elektronicznej. Grupa wykluczonych cyfrowo to najczęściej mieszkańcy mniejszych miejscowości, w pobliżu których nie znajdują się placówki bankowe, co potęguje trudności w dostępie do rynku finansowego.

Dodatkowo, przyczyną wykluczenia może być autonomiczna decyzja o nieobecności na rynku finansowym, podjęta ze względu na przywiązanie do gotówki, obawy przed nowymi technologiami czy wcześniejsze negatywne doświadczenia skutkujące utratą zaufania do instytucji finansowych. Na niski poziom ufności na pewno miał wpływ kryzys zapoczątkowany w roku 2007 czego potwierdzenie można znaleźć w porównaniu danych zebranych przed krachem i po jego wybuchu. Zgodnie z badaniem CBOS w roku 2006 tylko 13% pytanych wyrażało wątpliwość w bezpieczeństwo środków zdeponowanych w bankach, w roku 2012 zanotowano ponad dwukrotny przyrost odpowiedzi negatywnych do 29%⁴.

Dalszymi czynnikami, które mogą stać się przyczyną wykluczenia finansowego bez względu na charakterystykę danego państwa są te znajdujące się po podażowej stronie rynku. Wiadome jest, że banki z założenia nie są instytucjami non-profit i ich docelowym zadaniem jest generowanie zysków. W konsekwencji wiele decyzji strategicznych podejmowanych na różnych szczeblach tych jednostek podyktowanych jest chęcią znalezienia jak najkorzystniejszej relacji kosztu do zysku. Tym samym ograniczana jest obsługa tych osób, które absorbują zasoby nie przynosząc oczekiwanych korzyści.⁵ Działając zgodnie z tym założeniem, banki koncentrują swą działalność na terenach miejskich, dyskryminując mieszkańców obszarów peryferyjnych, którzy często przynależą do grupy osób szczególnie zagrożonych wykluczeniem ze względów wymienionych w części przyczyn popytowych.

Innym przewinieniem banków, które potencjalnie może skutkować ekskluzją części społeczeństwa są niekorzystne dla klienta decyzje na etapie konstrukcji oferty i

⁴ CBOS 2012 *Zaufanie do banków*, Warszawa

⁵ Magdalena Kuźmik, *Skala i specyfika zjawiska wykluczenia finansowego w Polsce na tle wybranych krajów europejskich.*, Uniwersytet Rzeszowski, 2015

pozycjonowania cenowego nowych produktów. Banki chcąc zachęcić do korzystania z nowoczesnych metod obsługi podnoszą opłaty towarzyszące usługom tradycyjnym. Stawia to w mniej korzystnej pozycji osoby starsze, mniej zamożne i słabo wykształcone, które zazwyczaj preferują klasyczne formy obsługi.⁶

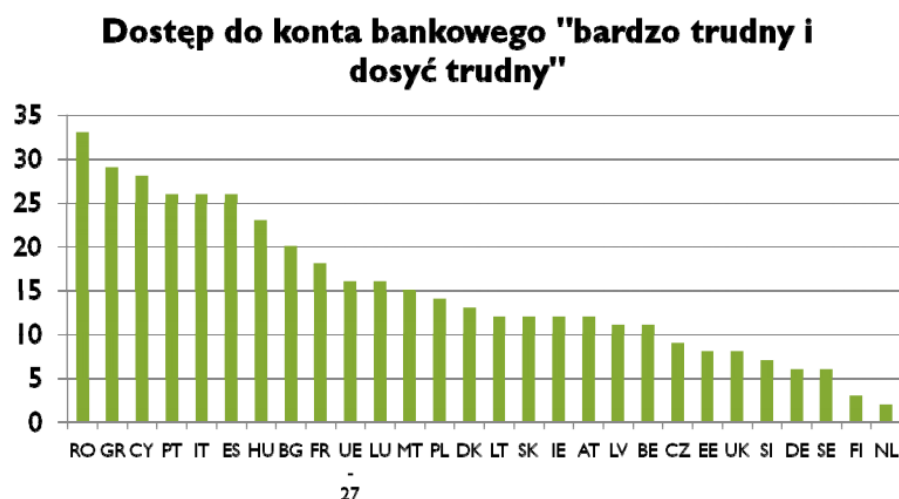
Istnieją także określone uwarunkowania rynkowe, które sprzyjają pojawieniu się zjawiska ekskluzji finansowej. Nurt liberalizacji i wzrost konkurencji między instytucjami sektora bankowego oraz pozabankowego w ostatnich latach odcisnęły szczególne piętno na działaniu całego rynku i uwidoczniły proces wykluczenia także w krajach wysokorozwiniętych. Banki w ciągu ostatniej dekady skupiły swoją strategię na zamożnym segmencie klientów. Praktyki będące efektem standaryzacji (np.: Credit Scoring) także wpłynęły na zwężenie dostępu do usług finansowych. Również restrukturyzacja i optymalizacja działania sieci placówek będąca wyraźnie zaznaczającym się trendem ostatnich lat przyczyniły się do pogłębienia problemu ekskluzji poprzez spadek liczby oddziałów oraz wzrost cen produktów oferowanych poprzez tradycyjny kanał dystrybucji.

⁶ Buko J., *Przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu jako element wspierania spójności społecznej „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy”* Zeszyt UR nr 18, Rzeszów, 2011. s. 272

❖ 3. Charakterystyka przyczyn wykluczenia finansowego w Polsce i innych państwach UE

Skala problemu ekskluzji finansowej w krajach Unii Europejskiej jest dość zdywersyfikowana. Miarą, świadczącą o jej zróżnicowaniu może być ocena trudności w dostępie do podstawowych produktów finansowych jakimi są konto bankowe i kredyt. Statystyki unijne z 2010 roku w tym aspekcie prezentują się następująco:

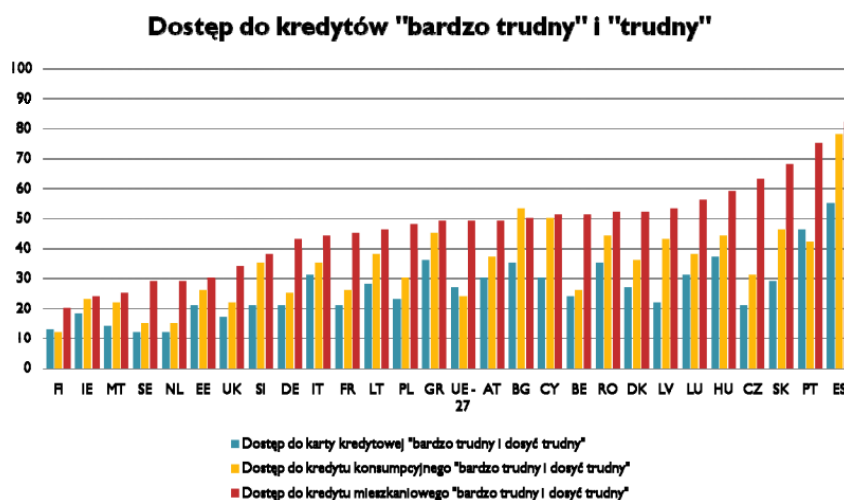
Skala problemu w UE – wg Eurobarometer 321, luty 2010

http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_finansowe.pdf

Wykluczenie finansowe Prof. dr hab. Małgorzata Iwanicz-Drozdowska

Skala problemu w UE – wg Eurobarometer 321, luty 2010

http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_finansowe.pdf

Wykluczenie finansowe Prof. dr hab. Małgorzata Iwanicz-Drozdowska

Dane zawarte na wykresach wykazują występującą w większości przypadków pewną zależność; narodowości, które wyraziły brak satysfakcji z dostępu do konta bankowego miały podobną opinię odnośnie kredytu. Społeczeństwa określające dostęp do konta bankowego jako łatwy nie sygnalizowały trudności w dostępie do kredytu. Ten układ pozwala na wyróżnienie dwóch grup państw- jednej, nie wyrażającej większych zastrzeżeń co do dostępności usług finansowych oraz drugiej, gdzie problemy te są powszechniej sygnalizowane. Jednocześnie można wysnuć przypuszczenie, że kraje należące do drugiego zbioru charakteryzują się wyższym odsetkiem wykluczonych finansowo.

Polska w obu zestawieniach znajduje się w połowie klasyfikacji. Porównując ją do krajów o zbliżonym poziomie rozwoju takich jak Słowacja czy Czechy można zauważyć, że Polacy gorzej oceniają dostępność kont bankowych. Korzystniej kształtują się nasza pozycja w drugiej klasyfikacji, gdzie dostęp do kredytów jest mniej problematyczny niż w wyżej wymienionych krajach.

Widząc, że niektóre kraje o podobnej sytuacji geopolitycznej znajdują się po przeciwnych stronach zestawień, stwierdzić można, iż czynniki makroekonomiczne nie są jedynym

elementem wpływającym na stopień wykluczenia. Co zatem ma wpływ na zróżnicowanie poziomu wykluczenia na arenie europejskiej?

Według badania dotyczącego nadmiernego zadłużenia oraz wykluczenia finansowego przeprowadzonego przez Eurostat⁷, w którym członkowie gospodarstw domowych mieli określić swój stosunek do przedstawionej im tezy, przyczyny, z powodu których gospodarstwa domowe na terenie Unii Europejskiej nie posiadają rachunku bieżącego i jednocześnie są nieobecne na rynku bankowym są następujące:

- *Członkowie gospodarstwa domowego nie odczuwają potrzeby posiadania rachunku i preferują posługiwanie się gotówką* - Wśród gospodarstw domowych nieposiadających rachunku bieżącego najczęstszą odpowiedzią jest odpowiedź pozytywna (73%). Wyjątkami są Holandia, Francja i Malta, gdzie z powyższym zdaniem nie zgadza się powyżej 60%. W Szwecji nie zanotowano żadnej odpowiedzi pozytywnej, obywatele Niemiec w 100% zgadzają się z tezą.
- *Oplaty związane z założeniem i posiadaniem rachunku są zbyt wysokie*- Wśród gospodarstw nieposiadających rachunku, ale wyrażających potrzebę jego posiadania odpowiedź „Nie” wystąpiła w 62% przypadków. Takiej odpowiedzi udzieliła większość mieszkańców wszystkich państw europejskich z wyjątkiem- Czechów, Greków, Włochów, Cypryjczyków, Węgrów oraz Słowaków, którzy zgadzali się ze zdaniem o zbyt wysokich opłatach w 70 i więcej %.
- *W pobliżu miejsca zamieszkania nie znajduje się żadna placówka banku*- Wśród gospodarstw nieposiadających rachunku, ale wyrażających potrzebę jego posiadania odpowiedź „Nie” pojawiła się w 86% przypadków. Jedynie obywatele Estonii oraz Litwy wykazali niezadowolenie spowodowane odległością placówki (powyżej 67% odpowiedzi tak)

⁷EUROPEAN COMMISSION EUROSTAT, EU-SILC 2008 Module on over- indebtedness and financial exclusion. Assessment of the implementation, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/1012329/1012401/2008+Module+assessment.pdf>, (dostęp 30.03.2016)

- *Wniosek o założenie rachunku złożony przez gospodarstwo domowe został odrzucony-* Wśród gospodarstw nieposiadających rachunku, ale wyrażających potrzebę jego posiadania odpowiedź „Nie” wystąpiła w 89% przypadków. Jedynym państwem, gdzie przeważa odpowiedź twierdząca jest Litwa- 92%

W drugiej części badania pytania dotyczyły powodów, dla których gospodarstwo domowe nie posiada kredytu bankowego:

- *Członkowie gospodarstwa domowego mogą zaciągnąć pożyczkę u rodziny lub znajomych-* Najczęściej pojawiającą się odpowiedzią wśród gospodarstw nieposiadających kredytu komercyjnego jest „Nie” (63%). Największa częstotliwość pozytywnej odpowiedzi zanotowano na Litwie, Niemczech i Wielkiej Brytanii. W Holandii, Norwegii i Szwecji odpowiedź „Nie” pojawiała się w ponad 99% przypadków, co dowodzi, że długi u osób prywatnych nie są powszechnie akceptowane przez społeczeństwo.
- *Gospodarstwo domowe nie będzie w stanie spłacić zadłużenia-* Połowa ankietowanych gospodarstw domowych wyraziła wątpliwość dotyczącą możliwości terminowej spłaty zadłużenia.

Dodatkowo w raporcie zamieszczone zostały także dane dotyczące skali inkluzji finansowej na podstawie odsetka obywateli będących posiadaczami danego produktu bankowego:

- *Konto bankowe-* posiadanie zadeklarowało 84% ankietowanych (Konto bankowe definiowane jako konto depozytowe oferujące codzienne zarządzanie pieniędzmi takie jak płatności czy przelew pieniędzy innym użytkownikom) Odpowiedź pozytywna pojawiała się u przeważającej liczby respondentów we wszystkich krajach z wyjątkiem Bułgarii (84%-nie), Grecji (73%-nie) i Rumunii (77%-nie). W Danii oraz Finlandii 100% gospodarstw zadeklarowało posiadanie takiego konta. (Przypadek Finlandii- posiadanie konta jest niezbędne do funkcjonowania w społeczeństwie).

- *Debet na minimum jednym z prowadzonych rachunków bankowych-* Debet (ujemny bilans na minimum jednym z prowadzonych rachunków bankowych) spowodowany finansowymi problemami średnio pojawiło się jedynie w przypadku 8% gospodarstw domowych. Najwyższą proporcją odpowiedzi pozytywnych na pytanie o zadłużenie pojawiła się w Niemczech (23%), Słowenii (26%). Obywatele pozostałych państw pozytywnie na pytanie o zadłużenie odpowiadały w 17% lub mniej, najmniejszą częstotliwością takiej odpowiedzi wykazywały się społeczeństwa: litewskie, szwedzkie (1%) oraz fińskie (1%)
- *Karta kredytowa lub store-card (karta przedpłacona)-* Brak posiadania wyżej wymienionych kart deklaruje 58%. W 9 państwach europejskich przeważała odpowiedź pozytywna– Dania, Irlandia Północna, Hiszpania, Luksemburg, Finlandia, Wielka Brytania, Islandia, Norwegia i Słowenia. Najwyższą częstotliwością tej odpowiedzi wykazały się społeczeństwa luksemburskie (81%), islandzkie (88%) oraz norweskie (79%). Odpowiedź negatywna pojawiała się najczęściej w Bułgarii i Rumunii.
- *Kredyt lub pożyczka (inne niż kredyt hipoteczny)-* Jedynie w Islandii większość społeczeństwa zadeklarowała zadłużenie w instytucji kredytowej/ pożyczkowej (63%). Obywatele pozostałych państw najczęściej odpowiadali przecząco (73%).

❖ 4. Związek pomiędzy nadmiernym zadłużeniem a wykluczeniem finansowym

Element zadłużenia w rozważaniu o wykluczeniu finansowym nie pojawił się bez przyczyny. Nadmierne zadłużanie się gospodarstw domowych często pojawia się w kontekście swojego powiązania przyczynowo-skutkowego z ekskluzją finansową.

Wiadomym jest, że głównym czynnikiem decyzyjnym gospodarstw domowych jest konsumpcja, która to charakteryzowana jest przez wysoką zmienność. W sytuacji posiadania zbyt małych środków na zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych niezbędne może okazać się zaciągnięcie zobowiązania finansowego w postaci formalnej (zadłużanie się w bankach, SKOKach, instytucjach kredytowych itp.) lub nieformalnej.

Zadłużanie się gospodarstw domowych jest naturalnym etapem umożliwiającym jego rozwój i poprawę jakości życia jego członków. Problem pojawia się w sytuacji, gdy miesięczna rata spłaty, w wyniku nieprzewidzianych zdarzeń (utrata dochodu) przekracza tzw. rozsądną część miesięcznych zarobków w taki sposób, że uniemożliwia pokrycie bieżących kosztów utrzymania i prowadzi do nadmiernego zadłużenia się.⁸

Nadmierne zadłużanie się jako zjawisko społeczne oznacza pogorszenie sytuacji finansowej, które stopniowo prowadzi do wykluczenia społecznego i finansowego, a w skrajnych przypadkach nawet ubóstwa.

Koncepcje wykluczenia finansowego, a w szczególności bankowego, oraz nadmiernego zadłużenia mają kilka wspólnych obszarów. Przede wszystkim jest to podobny zestaw cech społeczno-demograficznych osób dotkniętych tymi problemami;

- wiek (pow. 50 r.ż)
- podstawowe/ średnie wykształcenie
- dochód poniżej średniej

⁸ Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: Kredyty a wykluczenie społeczne w społeczeństwie dobrobytu, 2008/C 44/19, s. 3

- brak skłonności do oszczędzania

Powyższą tezę potwierdzają wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w Wielkiej Brytanii, w których podczas analizy przyczyn wystąpienia trudności związanych ze spłatą zaciągniętych zobowiązań jako najważniejsze wyróżniono: powiększenie się rodziny, niskie i niestabilne dochody oraz utratę ich źródła.⁹ Obserwacje te pokrywają się z wnioskami badania dotyczącego grup osób zgłaszających problemy z dostępem do kredytu na rynku bankowym.

Podobne kwestie zbadano w Austrii, Belgii, Francji, Niemczech, Irlandii, Holandii i Norwegii (państwa o znacznie wyższym wskaźniku ubankowienia niż Polska). Wyniki ponownie potwierdziły zbieżność cech osób nadmiernie zadłużonych i wykluczonych finansowo.

Wykluczenie finansowe oraz nadmierne zadłużenie to zjawiska, które napędzają się wzajemnie. Gospodarstwa, które doświadczają drastycznego i nieprzewidzianego pogorszenia się sytuacji życiowej napotykają liczne trudności w otrzymaniu kredytu co często prowadzi do zwracania się ku droższym, ale bardziej dostępnym formom finansowania. Te w dłuższej perspektywie generują jednak wyższe koszty i powodują ubożenie gospodarstwa.

Nadmierne zadłużenie może prowadzić także do problemów ze znalezieniem i utrzymaniem pracy, co może skutkować pogorszeniem sytuacji materialnej, a następnie wykluczeniem finansowym i społecznym (na podstawie badania przeprowadzonego w Irlandii). Badanie przeprowadzone we Francji pokazuje znów, że negatywna historia kredytowa uniemożliwia lub znacznie utrudnia dostęp do produktów bankowych, co może mieć konsekwencje w postaci wykluczenia finansowego.

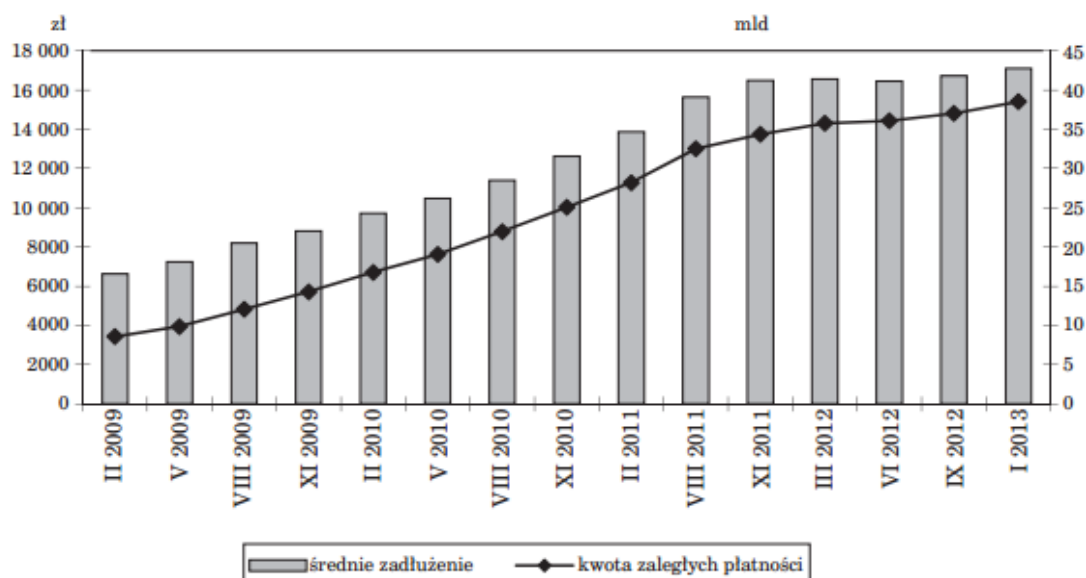
Patrząc z jeszcze innego punktu widzenia, można dostrzec odmienny związek pomiędzy wykluczeniem a nadmiernym zadłużeniem, który wskazuje pierwsze zjawisko jako przyczynę drugiego. W większości krajów europejskich do zaciągnięcia kredytu niezbędne jest

⁹Kempson E., *Over-indebtedness in Britain*, London: Department of Trade and Industry, 2002, s. 51

posiadanie rachunku bankowego. Wykluczenie finansowe stanowi więc fizyczną barierę zamykającą możliwość korzystania z usług oferowanych przez sektor finansowy.¹⁰

W obliczu tych informacji warto zauważyć, że zadłużenie polskich gospodarstw systematycznie wzrasta, a tempo tego przyrostu jest wyższe niż w krajach UE. Niepokojący jest również fakt, że w latach 2010-2015 wraz z przyrostem zadłużenia (które nie oznacza bezpośrednio problemów z jego spłacaniem) zwiększała się także kwota zaległych płatności i tempo jej wzrostu było wyższe niż średniego zadłużenia.

Rysunek 4. Wysokość średniego zadłużenie (w zł) i kwota zaległych płatności klientów (w mld zł)

InfoDług, Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i klientach podwyższonego ryzyka, luty 2011 r., s. 5–6, InfoDług, Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i klientach podwyższonego ryzyka, luty 2013 r., s. 5–8.

¹⁰Kuchciak I., *Nadmierne zadłużanie się gospodarstw domowych- przyczyna i skutek wykluczenia finansowego*, Bezpieczny Bank 2-3(51-52)/2013, <http://www.bfg.pl/sites/default/files/dokumenty/7.2-351-522013.pdf> (dostęp 30.03.2016)

❖ 5. Zróżnicowanie poziomu wykluczenia finansowego na terenie Unii Europejskiej

Podczas rozważania kwestii wykluczenia finansowego i jego zróżnicowania w skali Unii Europejskiej należy wspomnieć o wciąż aktualnym zwłaszcza w krajach tzw. „nowej Unii” a zatem także w Polsce, problemie „szarej strefy”. Dane pochodzące z raportu IBnGR na temat szarej strefy w Polsce szacują jej udział w skorygowanym PKB na niemal 20%¹¹. Podmioty uzyskujące dochody działając w tej strefie nie lokują środków w systemie bankowym aby uniknąć zarejestrowania nielegalnych przepływów pieniężnych. W wielu krajach rozmiar tego problemu został znacznie zredukowany dzięki propagowaniu i rozwojowi obrotu bezgotówkowego¹²- ta strategia jednocześnie pozwoliła na zmniejszenie ekskluzji finansowej, gdyż posługiwanie się pieniądzem elektronicznym bezpośrednio łączy się z zawiązaniem relacji z instytucjami finansowymi.

Niedorozwój w aspekcie obrotu bezgotówkowego jest bezsprzecznie kolejnym czynnikiem wpływającym na pogłębianie się problemu wykluczenia finansowego. Ten motyw nieobecności na rynku finansowym szczególnie widoczny w Polsce, gdzie mimo znacznego wzrostu ilości transakcji bezgotówkowych, ich udział w ogóle przeprowadzonych transakcji jest wciąż niezadowalający.

Dane pochodzące z raportu NBP dotyczącego zwyczajów płatniczych Polaków¹³ wskazują, że gotówka jest dominującym sposobem płatności stanowiąc blisko 82% ogółu transakcji dokonywanych przez osoby fizyczne. Wpływ na tą sytuację, oprócz indywidualnych preferencji, ma także fakt iż 47% z tych płatności realizowana była w punktach, które nie akceptowały kart płatniczych. Brak terminali stanowił więc główną ale nie jedyną barierę rozwoju obrotu bezgotówkowego. Poza tym utrudnieniem, o niskim udziale transakcji za pomocą kart płatniczych w porównaniu z pieniądzem tradycyjnym decydują często błędne

¹¹ Krzysztof Łapiński, Marcin Peterlik, Bohdan Wyżnikiewicz, *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku*, IBnGR,

¹² Kuchciak I., *Kreowanie świadomości finansowej wyzwaniem konkurencyjności w niesprzyjającym otoczeniu*, „Zarządzanie i Finanse” nr 4, 2013 s. 67 – 68

¹³ Koźliński T., *Zwyczaje płatnicze Polaków*, Warszawa, 2013 r

opinie Polaków odnośnie realiów wykonywania płatności dokonywanych tym instrumentem. 60% społeczeństwa polskiego twierdzi iż gotówką płaci się zdecydowanie szybciej. Wiele osób wyraża też niepokój odnośnie bezpieczeństwa coraz popularniejszych kart zbliżeniowych (które pozwalają na przyspieszenie procesu płacenia)- należy jednak zaznaczyć, że największy procent osób, które uważają, że karty zbliżeniowe są niebezpieczne (64%), jest wśród posiadaczy kart tradycyjnych. Wśród posiadających karty tego typu zdanie to podziela 51%.

Innymi przyczynami rezygnacji z posługiwania się kartami wskazywanymi przez Polaków były przeświadczenie o braku takiej potrzeby, opłaty za wydanie i posiadanie karty lub zbyt wysoki poziom skomplikowania płatności kartami. NBP w opublikowanej diagnozie postaw i zachowań związanych z wykluczeniem finansowym w Polsce¹⁴ do zestawienia barier przed korzystaniem z instrumentów finansowych dodaje:

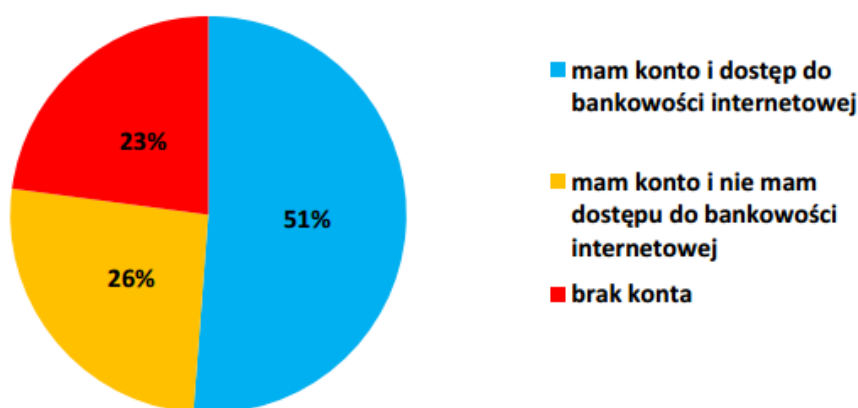
- *Problem z kontrolą finansów*- w przypadku gotówki nie ma możliwości wydania więcej niż fizycznie posiada się w portfelu
- *Lęk przed wykonywaniem transakcji*- obawa przed błędem własnym, nieuczciwością kasjera, obawa przed wstydliwą sytuacją braku środków na karcie i odmową oraz przed awarią techniczną
- *Brak wiedzy o obrocie bezgotówkowym*
- *Brak zaufania do instytucji finansowych*
- *Kult gotówki* (namacalność, większa kontrola nad wydatkami, niezależność od ewentualnych awarii systemowych)
- *Poczucie bezpieczeństwa i brak ograniczeń w płatnościach* (gotówką można zapłacić wszędzie)

¹⁴Maison D., *Diagnoza postaw i zachowań związanych z wykluczeniem finansowym w Polsce – potencjał zmian*, Prezentacja na podstawie badań ilościowych i jakościowych zrealizowanych dla Narodowego Banku Polskiego, Warszawa, 2010,
https://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/diagnoza_postaw_i_zachowan_zwiazanych_h_z_wykluczeniem_financeowym_w_polsce.pdf (dostęp 30.03.2016)

Rezultatem tej sytuacji jest struktura posiadania kart płatniczych- 66% Polaków posiadało kartę płatniczą dowolnego typu, z tego 63% korzystało z niej, a 3% nie. Spośród osób, które mają rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy w banku lub SKOK, 86% Polaków ma jakąkolwiek kartę płatniczą.

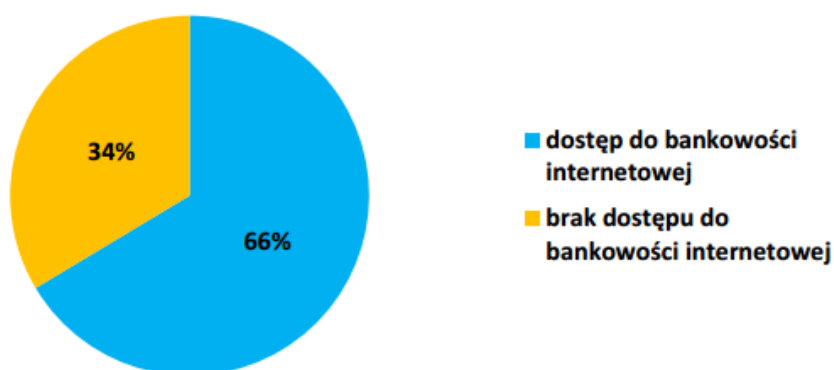
Niesatysfakcjonująco wyglądają również statystyki dotyczące dostępu i korzystania z bankowości internetowej. Jedynie 51% Polaków posiada możliwość posługiwania się tym sposobem bankowości. Co więcej, 34% posiadaczy kont osobistych lub ROR zadeklarowało brak takiego dostępu.¹⁵

Wykres 92. Dostęp do bankowości internetowej wśród dorosłych Polaków

Źródło: badanie i obliczenia własne, n=1000.

Wykres 93. Dostęp do bankowości internetowej przez posiadaczy kont osobistych/ROR

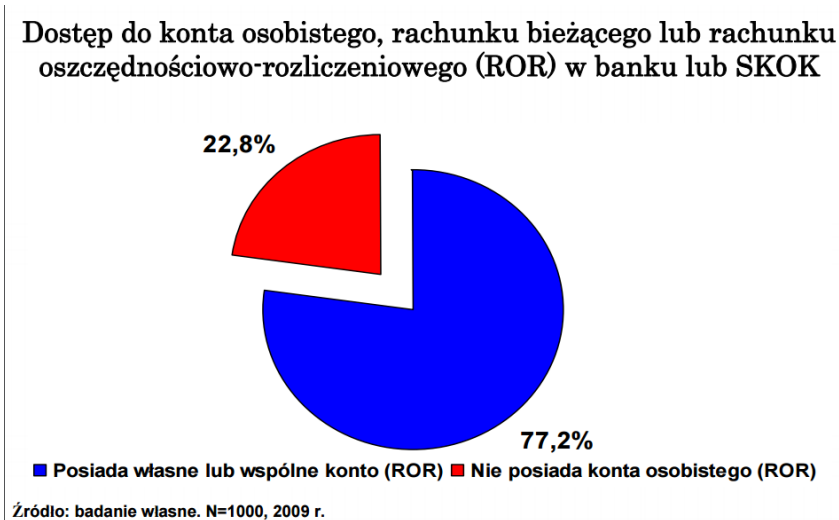

Źródło: badanie i obliczenia własne, n=771.

http://pbs.pl/repository/files/Wyniki/zwyczaje_platnicze_Polakow.pdf

¹⁵ tamże

Brak posługiwania się kartą płatniczą lub dostępu do bankowości internetowej może sugerować niski poziom inkluzji finansowej danego podmiotu jednak nie oznacza jeszcze jego całkowitego wykluczenia z rynku finansowego. Zgodnie z tym, co zostało już uprzednio wspomniane w pracy za wyznacznik braku jakiejkolwiek relacji z sektorem finansowym można jednak uznać brak posiadania konta osobistego. W tej kwestii dane na temat społeczeństwa polskiego prezentują się następująco: 77% dorosłych Polaków posiadało konto osobiste/ rachunek oszczędnościowo - rozliczeniowy w banku lub w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej, a 23% respondentów nie miało takiego konta lub rachunku. Co więcej, prawie 40 proc. obywateli. nie dysponuje kartą płatniczą, a karty kredytowej nie uzyskało 60 proc. Polaków. Gorsza sytuacja w UE jest tylko w Rumunii i Bułgarii, a podobna we Włoszech, na Węgrzech i Łotwie. Za to w krajach skandynawskich poziom wykluczenia finansowego nie przekracza 1-2 proc.¹⁶ Warto podkreślić fakt, że uzyskany rezultat jest zbliżony do wyników kilkunastu innych przeprowadzonych w ostatnich latach w Polsce badaniach na temat korzystania z usług bankowych co świadczy o stagnacji w zakresie rozwoju kultury bankowej naszego społeczeństwa.

http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_platnicze_w_polscie_i_innych_krajach_ue.pdf

¹⁶ *Wykluczenie finansowe - o utraconych zyskach*, Fortuna kołem się toczy (10),

http://www.nbp.pl/edukacja/dodatki_edukacyjne/gazety_lokalne_fkt/sgl_odc_10.pdf (dostęp 30.03.2016)

Inne badanie wskazuje, że spośród posiadaczy konta osobistego, jedynie 47,7% aktywnie z niego korzysta. Na tle wysokorozwiniętych państw europejskich wypadamy niekorzystnie – tam odsetek osób używających tej usługi wynosi ponad 80%. W tej klasyfikacji wyprzedzają nas również Czesi i Słowacy.¹⁷ W przypadku krajów Europy Zachodniej charakteryzujących się wysokim stopniem rozwoju, brak konta osobistego praktycznie uniemożliwia normalne funkcjonowanie. Dla przykładu, w Niemczech nie ma możliwości otrzymywania wynagrodzenia w gotówce w przypadku podjęcia legalnego zatrudnienia. Bez względu na jego formę, wszystkie wypłaty realizowane są w formie bezgotówkowej na rachunek bankowy wskazany pracodawcy przez pracownika. Podobnie sytuacja wygląda w Wielkiej Brytanii gdzie brak konta bankowego uniemożliwia rozpoczęcie pracy. Meldunek nie jest tam obowiązkowy w związku z czym za dokument potwierdzający adres uznaje się listy otrzymywane z banku lub rachunki za media.¹⁸

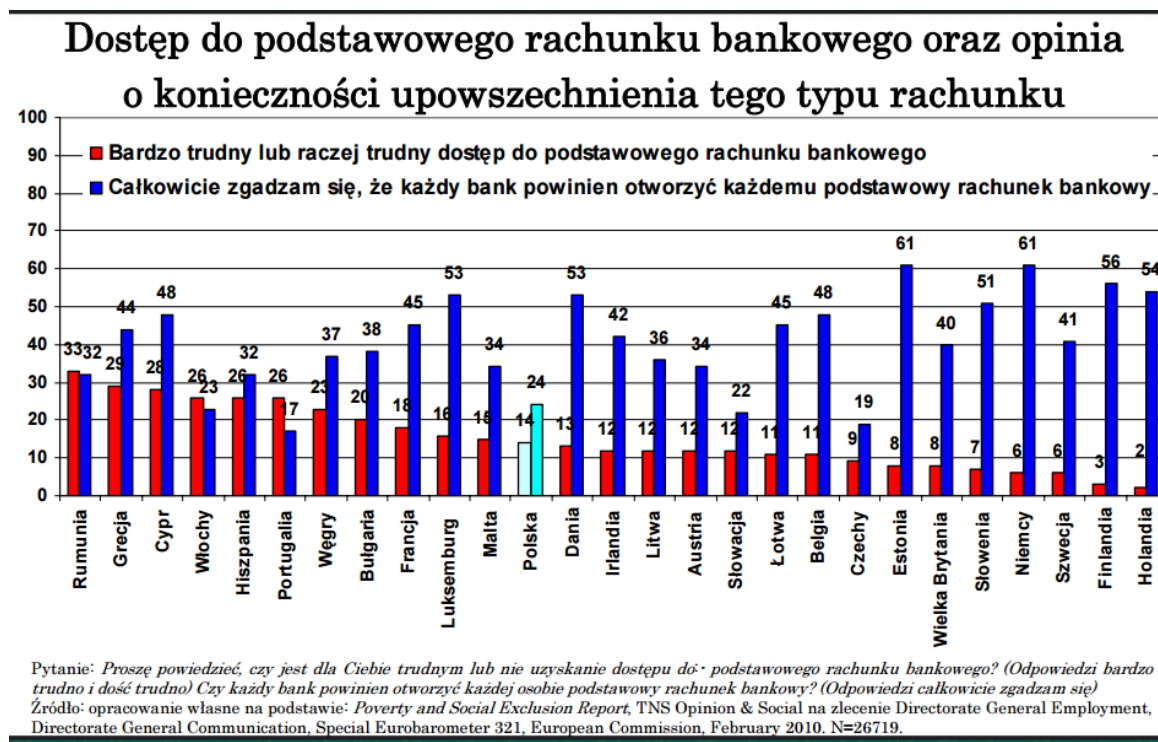
Zgodnie z powyższym można zauważyć pewną zależność – W Europie zachodniej brak dostępu do banku i usług finansowych prowadzi do poważnych kłopotów w codziennym życiu i w konsekwencji do wykluczenia społecznego. W Polsce z reguły jest odwrotnie – wykluczeniu finansowemu często towarzyszy bezdomność i zepchnięcie na margines życia społecznego. Bezdomni nie mają oficjalnych dochodów, adresu zamieszkania, a nawet dowodu tożsamości. A zatem wykluczenie społeczne zwykle oznacza wykluczenie finansowe.

W obliczu powyższych danych ciekawe wydają się być wyniki ankiety przeprowadzonej na zlecenie Komisji Europejskiej dotyczącej dostępu do podstawowego rachunku bankowego i opinii o konieczności upowszechniania tego typu rachunku. Obywatele państw o najsilniejszym ubankowaniu (Finlandia, Szwecja, Dania) w większej części podzielają zdanie o tym, że banki powinny otworzyć każdemu podstawowy rachunek bankowy. W państwach, gdzie powszechna jest opinia o trudnym lub bardzo trudnym dostępie do podstawowego

¹⁷ Magdalena Kuźmik, *Skala i specyfika zjawiska wykluczenia finansowego w Polsce na tle wybranych krajów europejskich*, Uniwersytet Rzeszowski, 2015

¹⁸ Magdalena Kuźmik, *Skala i specyfika zjawiska wykluczenia finansowego w Polsce na tle wybranych krajów europejskich*, Uniwersytet Rzeszowski, 2015

rachunku bankowego (ok. 30%), zmniejsza się tendencja do dzielenia powyżej przedstawionej opinii.

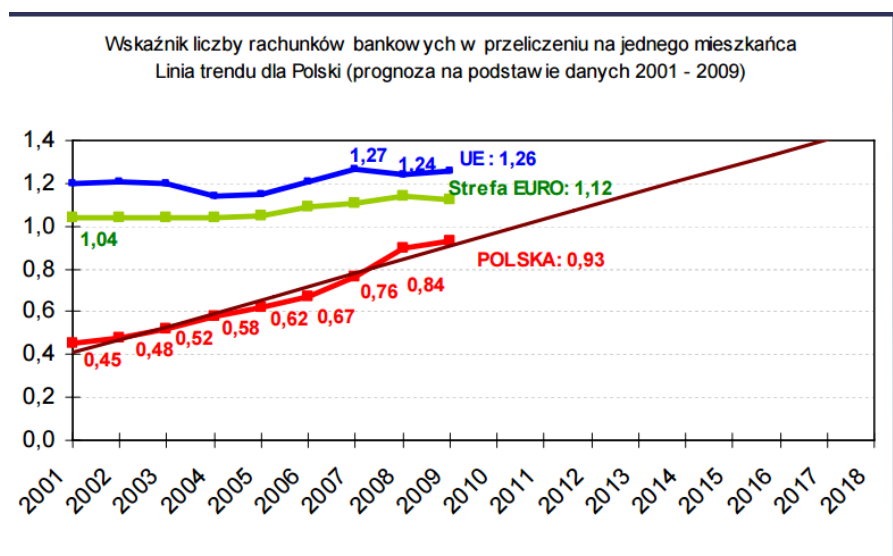

http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_platnicze_w_polsce_i_innych_krajach_ue.pdf

Rezultat ten potwierdza przypuszczenia o dużej roli czynników związanych z autonomicznymi przekonaniem podmiotów w kształtowaniu się poziomu ekskluzji finansowej wśród społeczeństwa. Obywatele, którzy negatywnie oceniają dostępność rachunku bankowego często jednocześnie nie wyrażają chęci jego posiadania w sytuacji, nawet gdyby wiązało się to z mniejszymi problemami. Wówczas barierami okazują się być przeświadczenie o zbyt niskich dochodach do posiadania konta, brak pieniędzy, które można byłoby oszczędzać, brak stałego dochodu (pracy), brak zaufania do banków czy zbyt wysokie opłaty.

Wracając do analizy sytuacji związanej z poziomem ubankowienia w Polsce, za którego miernik przyjmujemy posiadanie rachunku bankowego możemy zaobserwować, że od początku XXI wieku na rynku polskim wyraźnie zauważalny jest pozytywny trend rosnący. W

2001r. jeden rachunek przypadał na więcej niż 2 mieszkańców Polski, dla porównania w UE, każdy mieszkaniec posiadał wówczas średnio 1,2 rachunku. Po upływie 3 lat, bezpośrednio po przystąpieniu Polski do wspólnoty unijnej, na mieszkańca Polski przypadało już średnio 0,52 rachunku.

http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/jak_zmniejszyc_wykluczenie_finance_w_polsce.pdf

Przez pierwszą dekadę XXI dynamika wzrostu wskaźnika liczby rachunków w Polsce była znacznie wyższa niż w całej UE jednak pomimo tych pozytywnych zmian w 2009r. na jednego Polaka nadal średnio przypadał mniej niż jeden rachunek bieżący i Polska klasyfikowana była na końcu unijnej stawki, wyprzedzając jedynie Włochy i Hiszpanię.

Pomimo ogromnego postępu w ostatniej dekadzie w dostępie i korzystaniu z rachunków bankowych, bankowości internetowej i bezgotówkowych instrumentów płatniczych, stale istnieje grupa osób, która nie ma dostępu do tych usług, nie może z nich korzystać lub sama z nich rezygnuje. Przynależność do części społeczeństwa nieobecnej na rynku finansowym ma oczywiście określone konsekwencje, których osoby wykluczone często nie są świadome. W ramach działań edukacyjnych NBP rozpowszechnia materiały¹⁹ mówiące o stratach jakie grożą wykluczonym. Wśród nich wymienia brak możliwości korzystania z:

¹⁹ *Wykluczenie finansowe - o utraconych zyskach*, Fortuna kołem się toczy (10), http://www.nbp.pl/edukacja/dodatki_edukacyjne/gazety_lokalne_fkt/sgl_odc_10.pdf (dostęp 30.03.2016)

- usług bankowych, inwestycji na giełdzie, czy w fundusze inwestycyjne,
- szeregu ubezpieczeń, skomplikowanych usług prawnych i doradztwa biznesowego,
- leczenia w prywatnej służbie zdrowia,
- prywatnej edukacji czy wielu dóbr kultury

Poza tym, NBP ostrzega, że brak konta bankowego niesie za sobą bolesne konsekwencje w postaci:

- przymusu opłacania stałych zobowiązań gotówką,
- trudności w znalezieniu pracy, bo firmy zazwyczaj płacą przelewami bankowymi,
- utrudnienia w otrzymywaniu zasiłków gdyż także świadczenia socjalne zwykle trafiają na konto bankowe,
- braku możliwości zaplanowania większych wydatków bez kredytu lub pożyczki w banku.

Działania edukacyjne to jedno z podstawowych narzędzi walki z ekskluzją finansową. Najlepiej zacząć od rozwijania wiedzy ekonomicznej już u najmłodszych, tak aby w przyszłości nie trafili oni do grupy osób wykluczonych z powodu braku wymaganych, podstawowych umiejętności.

Korzystając z doświadczeń innych państw w obszarze zwalczania zjawiska wykluczenia finansowego możemy wyróżnić także alternatywne choć nierzadko komplementarne działania wspomagające inkluzję finansową²⁰:

- *Idea „konto dla każdego”*
 - Jako że otwarcie konta osobistego traktowane jest jako pierwszy, wprowadzający krok w świat usług finansowych istotne jest możliwie jak największe uproszczenie procedur i ułatwienie dostępu do założenia jego

²⁰ Magdalena Kuźmik, *Skala i specyfika zjawiska wykluczenia finansowego w Polsce na tle wybranych krajów europejskich*, Uniwersytet Rzeszowski, 2015

podstawowej wersji. Komisja Europejska w dniu 18 lipca 2011 r. opublikowała zalecenie w sprawie dostępu do takiego podstawowego rachunku płatniczego. Sytuacja w tym zakresie jest zróżnicowana w poszczególnych krajach świata: w jednych wprowadzono ustawowe regulacje, które obligują banki do otwarcia rachunku na życzenie (np. Belgia, Francja, Hiszpania, Słowacja, Szwecja), a w innych nie zagwarantowano prawa do konta i pozostawiono tę kwestię uznaniu banków (np. Austria, Czechy, Irlandia, Niemcy, Wielka Brytania).

- *Mikrofinanse*

Mikrofinanse są nowoczesnym instrumentem walki z wykluczeniem zarówno finansowym jak i społecznym. W krajach europejskich zazwyczaj ograniczają się do udzielania mikrokredytów, które wspomagają integrację społeczną i ekonomiczną, tworzenie nowych miejsc pracy czy rozwój gospodarczy i przedsiębiorczości. Należy jednak zaznaczyć, że mikrofinanse nie powinny być postrzegane jako konkurencja dla tradycyjnych instrumentów finansowych, lecz jako ich uzupełnienie. Doświadczenia wielu instytucji finansowych działających w skali mikro wskazują, że nawet niewielkie pieniądze zainwestowane w drobny biznes mogą pomóc wyrwać się z pułapki ubóstwa i w dalszej perspektywie pomóc w rozpoczęciu aktywności na rynku finansowym.

- *Spółeczna odpowiedzialność biznesu (CSR)*

Mówiąc o zmniejszaniu stopnia wykluczenia finansowego nie można zapomnieć, że rozwój gospodarki rynkowej przyczynia się bezpośrednio do rozwoju sektora finansowego. Działania inkluzyjne prowadzone przez instytucje finansowe nie powinny jednak zawęzać się do oferowania nieograniczonego dostępu do produktów finansowych. Powinny one uwzględniać również jakość, adekwatność oferty przedstawianej klientom przez system finansowy oraz wypracowanie odpowiednich przepisów ochrony konsumenta, którego niska wiedza i umiejętności stawiają go czasami w

niekorzystnej sytuacji. Podstawowe obszary, w jakich prowadzone są działania z zakresu odpowiedzialnych finansów, to: ochrona konsumenta, odpowiedzialny dostawca usług finansowych i kształtowanie umiejętności finansowych konsumentów.²¹

▪ *Działania rządu w roli mediatora*

Taka strategia została skutecznie zaimplementowana przez władze brytyjskie. Gabinet, występując w roli mediatora, dążył do: określenia możliwości współpracy między sektorem prywatnym i publicznym w celu redukcji wykluczenia finansowego, promowania rozwoju unii kredytowych, wzrostu edukacji finansowej, włączenia w te procesy związku banków i poczty.²²

▪ *Działania rządu o charakterze legislacyjnym*

Rządy we Francji oraz Portugalii sprecyzowały listę transakcji, do których każdy klient ma prawo.

Narodowy Bank Polski w 2010 roku zdecydował się na aktywną współpracę przy tworzeniu programu, którego głównym celem jest rozwój obrotu bezgotówkowego w Polsce a zarazem ograniczenie wykluczenia finansowego. Jednym z założeń jest rozpowszechnianie dostępu do bezpłatnych rachunków bankowych także dla osób o skrajnie niskich zarobkach. Działania te wspomagane były przez liczne publikacje opisujące zalety posiadania konta, które pojawiały się w prasie lokalnej a także w magazynach popularnych wśród osób szczególnie narażonych na ekskluzję finansową. Intencją akcji było osiągnięcie poziomu wskaźników ubankowienia porównywalnych do krajów tzw. Starej Europy.

Obecnie zauważalny jest pozytywny trend w zakresie ograniczania oddziaływania barier inkluzji; liczba transakcji na jeden terminal w Polsce jest na poziomie średniej europejskiej, liczba terminali stale wzrasta (rok temu na przyjmowanie płatności kartowych zdecydowała

²¹ Solarz M., *Odpowiedzialne finanse w służbie inkluzji finansowej*, „Nauki o finansach” nr 3(12), 2012

²² Dr hab. Małgorzata Iwanicz-Drozdowska, *Wykluczenie finansowe – poważny problem społeczny*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, 2008

się sieć sklepów dyskontowych Biedronka). Dodatkowo zanotowaliśmy spadek wysokości opłaty interchange do poziomu 0,2%. Coraz bardziej dostępna jest usługa płatności zbliżeniowych likwidująca przewagę gotówki jako środka, którym płaci się szybciej.

Niestety z udogodnień tych w przeważającej mierze czerpią korzyści osoby już ubankowane. Problem bariery mentalnej wykluczonej finansowo części społeczeństwa jawi się jako trudniejszy do rozwiązania.

❖ Podsumowanie

Polska będąc krajem, który w realia gospodarki rynkowej wszedł stosunkowo niedawno, osiągnęła niespotykany sukces w zakresie rozwoju sektora bankowego i w wielu aspektach nie odbiega znacznie od krajów o dłuższej historii wolnego rynku.

W dalszym ciągu widoczne są jednak obszary, w których niezbędna jest wzmożona praca naceLOWANA na wypracowanie standardów zachodnich. Jednym z nich jest poziom inkluzji finansowej społeczeństwa, który nadal pozostaje w niesatysfakcjonującym stadium zaawansowania.

W kwestii tej nie jesteśmy nacją odosobnioną- można zauważyć, że z podobnymi trudnościami mierzą się także inne państwa europejskie- zarówno te, które do wspólnoty należą stosunkowo niedługo (Węgry, Rumunia, Bułgaria, Litwa) jak i kraje „Starej Unii” (Portugalia, Włochy). Na fakt ten wpływają czynniki związane z sytuacją gospodarczą w danych regionach oraz indywidualne, charakterystyczne dla obywateli danego kraju, cechy.

W dzisiejszych czasach, relacja z bankami jako pośrednikami finansowymi osobami fizycznymi, jest niezwykle istotna a w krótkiej perspektywie czasu może okazać się niezbędna do pełnego funkcjonowania w społeczeństwie. Ważne jest aby współpraca ta była jak najwyższej jakości i przynosiła obopólne korzyści. W kwestii tej kraje charakteryzujące się wysokim odsetkiem wykluczonych w społeczeństwie powinny podjąć zdecydowane działania wprowadzające grupę wyłączonych w świat finansów, co pomoże jej w podniesieniu ogólnego standardu życia, jako że ekskluzja finansowa silnie związana jest z ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym. Polska jako jedno z takich państw, powinna zatem aspirować do sytuacji jaką można zaobserwować w państwach, które klasyfikujemy jako zamożne i wysoko rozwinięte. Swoistym zadaniem instytucji finansowych jest wykorzystać ich doświadczenie w zakresie rozpowszechniania usług finansowych wśród społeczeństwa.

Wkład w postaci poniesionych kosztów, poświęconego czasu oraz wysiłku w przezwyciężaniu ewentualnych trudności w perspektywie czasu przyniesie korzyści nie tylko pojedynczym jednostkom. W skali całej gospodarki możliwymi pozytywnymi skutkami

obniżenia poziomu ekskluzji są ograniczenie rozmiaru szarej strefy, zwiększenie bezpieczeństwa przeprowadzanych transakcji, spadek udziału płatności gotówkowych i ogólny wzrost zamożności narodu. Bliski 100% poziom ubankowienia to także jeden z wyznaczników grupy państw wysokorozwiniętych, do której Polska nieustannie pretenduje. Bodźców zachęcających do podjęcia działań wydaje się być zatem wystarczająco dużo; teraz niezbędne jest podjęcie współpracy wszystkich stron zaangażowanych w sektor finansowy- banków, regulatorów oraz samego społeczeństwa.

❖ Bibliografia

- 1) Buko J., *Przeciwdziałanie wykluczeniu finansowemu jako element wspierania spójności społecznej „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy”* Zeszyt UR nr 18, Rzeszów, 2011. s. 272
- 2) Iwanicz-Drozdowska M., *Wykluczenie finansowe*, http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_finansowe.pdf, (dostęp 30.03.2016)
- 3) Iwanicz-Drozdowska M., *Wykluczenie finansowe – poważny problem społeczny*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, 2008
- 4) Kempson E., *Over-indebtedness in Britain*, London: Department of Trade and Industry, 2002, s. 51
- 5) Koźliński T., *Wykluczenie płatnicze w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej*, Konferencja „Jak zmniejszyć wykluczenie finansowe w Polsce?”, NBP, Warszawa, 2010, http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/wykluczenie_platnicze_w_polsce_i_innych_krajach_ue.pdf (dostęp 30.03.2016)
- 6) Koźliński T., *Zwyczajne płatnicze Polaków*, Warszawa, 2013 r
- 7) Kuchciak I., *Kreowanie świadomości finansowej wyzwaniem konkurencyjności w niesprzyjającym otoczeniu* „Zarządzanie i Finanse” nr 4, 2013 s. 67 – 68
- 8) Kuchciak I., *Nadmierne zadłużanie się gospodarstw domowych- przyczyna i skutek wykluczenia finansowego*, Bezpieczny Bank 2-3(51-52)/2013, <http://www.bfg.pl/sites/default/files/dokumenty/7.2-351-522013.pdf> (dostęp 30.03.2016)
- 9) Kuźmicki M., *Skala i specyfika zjawiska wykluczenia finansowego w Polsce na tle wybranych krajów europejskich.*, Uniwersytet Rzeszowski, 2015
- 10) Łapiński K., Peterlik M., Wyżnikiewicz B., *Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku*, IBnGR
- 11) Maison D., *Diagnoza postaw i zachowań związanych z wykluczeniem finansowym w Polsce – potencjał zmian*, Prezentacja na podstawie badań ilościowych i jakościowych zrealizowanych dla Narodowego Banku Polskiego, Warszawa, 2010, http://www.nbp.pl/systemplatniczy/wykluczeniefinansowe/download/diagnoza_postaw_i_zachowan_zwiazanych_z_wykluczeniem_finansowym_w_polsce.pdf (dostęp 30.03.2016)
- 12) Maison D., *Polak w świecie finansów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012
- 13) Mikołajczyk B., Kurczewska A., *Mikrokredyty w Europie sposobem na pobudzenie przedsiębiorczości i walkę z wykluczeniem społecznym*, Dilfin, Warszawa, 2011
- 14) Solarz M., *Odpowiedzialne finanse w służbie inkluzji finansowej* „Nauki o finansach” nr 3(12), 2012

- 15) CBOS 2012 Zaufanie do banków, Warszawa
- 16) *Wykluczenie finansowe - o utraconych zyskach*, Fortuna kołem się toczy (10),
http://www.nbp.pl/edukacja/dodatki_edukacyjne/gazety_lokalne_fkt/sgl_odc_10.pdf
(dostęp 30.03.2016)
- 17) EUROPEAN COMMISSION EUROSTAT, EU-SILC 2008 Module on over-indebtedness and financial exclusion. Assessment of the implementation,
<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/1012329/1012401/2008+Module+assessment.pdf>, (dostęp 30.03.2016)
- 18) Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie: Kredyty a wykluczenie społeczne w społeczeństwie dobrobytu, 2008/C 44/19, s. 3

ALTERUM OŚRODEK BADAŃ I ANALIZ SYSTEMU FINANSOWEGO

UL. WIEJSKA 12A
00-490 WARSZAWA
LK@ALTERUM.PL